

Pisma mlademu prijatelju.

V.

Dragi Bogdan!

olog Vodnika najznamenitejši v čistilnej dōbi je Jernej Kopitar, ki se je porodil 1780. l. v Repnjah in je umrl 1844. l. na Dunaji kot dvorni knjižničar. — Dovršivšega gimnazijo v Ljubljani vzprejel ga je baron Žiga Zois za vzgojitelja v svojo hišo. Kakor na Vodnika, vplival je tudi na Kopitarja ter ga vzbujal, da se je poprijel temeljitih poukov ter se seznanil s slovanskimi in drugimi jeziki. Kopitar je bil silno učen in izobražen mož ter ga ne nazivajo zamán „velikana učenosti.“ Dopisaval si je z vsemi tedanjimi slovanskimi in neslovanskimi učenjaki ter je prepotoval vsa večja evropska mesta. Kopitar je poleg českega jezikoznanca Dobrovskega prvi slovanski jezikoslovec, ki mu v resnici pristoji to imé. Za novoslovenščino ima sosebno te-le zasluge: a) opozoril je najprvi na glagole dovršne in nedovršne, katerih Vodnik še ni razlikoval; b) udrihal je po nepotrebnih nemških besedah in izrazih v slovenščini, kakeršne je zanesel va-njo vzlasti Pohlin, ter odpravil slovenščini ne lastni člen; c) učil je, da se mora pisati tako, kakor govori nepokvarjeni narod, a ne po izmišljenih pravih slovničarjev, kakor je delal Pohlin; č) pisal je, da ima latinica premalo črk za slovenski jezik in da mora imeti slovenščina toliko črk kolikor glasov. Želel je, da bi se našel nov Ciril, ki bi pomnožil latinico tako, da bi se prilagala slovenščini. In tak nov Ciril je bil Fr. Metelko, ki je iznašel svojo „metelčico.“ Ali o tem drugod. d) Kopitar je dokazal, da je „glagolica“ vsaj toliko stara kolikor „cirilica“, ako ni še starejša. Kakor ti je vže morda znano, imamo v spomenikih staroslovenščine dvojno pisavo ali črkopis. Jeden se zove „glagolica“ (glagol, črka, govor), drugi pa „cirilica“ (po Cirilu). Mislilo se je, da je sv. Ciril izumel cirilico in da je glagolica mlajša od nje. Kopitar pa je ovrigel to misel in novejši učenjaci so dokazali s tehtnimi dokazi, da je glagolica starejša od cirilice. Sv. Ciril je izumel torej glagolico, cirilico pa bajé Metodijev učeneec sv. Klemen, vladika na Bolgarskem.

Razven mnogo drugih učenih nemških in latinskih razprav in spisov je najvažnejša njegova nemški pisana slovnica „Grammatik der slavischen Sprache,“ ki je prišla v dežel 1808. l. v Ljubljani, ter dela novo dōbo v slovenskem jezikoslovju. V prvem delu govori o Slovanih, njihovih narečjih, in kratko a jedernato o slovenskej književnosti. V drugem delu obravnava temeljito in učeno o slovnici samej, v tretjem pa navaja razne slovenske knjige, ki je je našel v dvornej knjižnici na Dunaji. Ta slovnica je prva, ki je res slovnično dobro urejena, ki podaja temeljitih poukov ob osnovnem pravopisju slovenskem, ki ni ustrojena po nemškem in latinskem, ampak na podlagi staroslovenščine ter je pisana v pravem duhu slovanskem. Z njo je vzbudil Kopitar tudi primerjajočo slovnico slovansko, kar je vže poskušal Kumerdej, a ne na podlagi staroslovenščine, ampak nove. Z njo je pokazal pravi pot drugim, kako je treba pisati slovnice.

Poleg slovnice najvažnejša knjiga Kopitarjeva je latinski pisana „Glagolita Clozianus.“ Tako se zove staroslovenski glagolski spomenik iz 9. ali k večemu 11. stoletja, obsežajoč 14 pergamentnih listov, na katerih sta dva govora Ivana Zlatousta, jeden sv. Atanazija in jeden sv. Epifanija. Ta spomenik je izdal Kopitar 1836. l. ter zaslôvel z njim po vsem učenem svetu. V prvem delu govori o glagolskih spomenikih, v drugem priobčuje spomenik sam, v tretjem pa kratko staroslovensko slovnico in slovar. Ta knjiga je poleg Miklošičevega staroslovenskega slovarja najznamenitejša za slovansko jezikoslovje in po njej se je začela nova dôba v slovanskem jezikoslovnem raziskavanji. — Na Kopitarjevej podlagi je nadaljeval tudi naš Fr. Miklošič, največji slovanski jezikoslovec. Kopitar se je udeležil tudi znamenite „abecedne vojne,“ o katerej ti pišem pozneje obširneje.

Poleg Vodnika in Kopitarja, ki ni pisal ničesar v slovenskem jezici, najzaslužnejši za čiščenje slovenskega jezika je Matej Ravnikar, ki mu je tekla zibelka v Vačah pri Savi 1776. l. in je končal svoje zaslužno življenje kot tržaški vladika 1845. leta.

Glavni njegov namen je bil, očistiti slovenski jezik. Učil je, da se mora pisati tako, kakor govori neizprijeni narod. Njegova pisava razločuje se od pisave vseh drugih prejšnjih slovenskih pisateljev in zlog mu je kratek, krepek in jedernat, kar še pri njegovih vrstnikih pogrešamo. Zajemal je iz naroda slovensko besedo, pobiral vže malo ne pozabljene besede in izraze, poslušal natanko, kako narod izgovarja in zavija besede ter se je popolnem otresel močno vgnuzdenega nemškega duha pri prejšnjih pisateljih. Ravnikar je tudi vzel v slovenščino deležnik preteklega časa na: -ši -vši pri dovršnih glagolih, trdêč, da ga je še sam slišal v narodu. Kar je učil Kopitar po učenih knjigah, to je spolnil Ravnikar dejanski. Zato imenujemo Ravnikarja pravično „stvarnika slovenske proze (nevezane besede.“) Izmej njegovih knjig so najznamenitejše „Zgodbe svetiga pisma za mlade ljudi“ (1815), kder pripoveduje v predgovoru prav po domače, kako bode vže konec jedenkrat tistej spačenej „kranjščini“ prejšnjega veka ter pišimo čisto in lepo slovenski, kakor se govori mej kmeti in pastirji, katerih še ni oblizala popačena in namešana mestna govorica, ter se tako približujemo ostalim Slovanom.

Ravnikar je tudi mnogo vplival kot vodja semeniški na bogoslovce, da se priučé lepej slovenščini in kot vladika tržaški je skrbel, da se je tudi slovenski propovedovalo ter je celó sam poučaval krščanski nauk v milej materinščini.

Zasluga Ravnikarjeva je tudi, da se je napravila za njegovega vodstva v ljubljanskem semenišči stolica slovenskega jezika. Vže Ivan Debelec, katehet nunski v Ljubljani, ki je spisal tudi slovensko slovnico, katera je ostala v rokopisu, učil je bogoslovce slovenskega jezika, a žal, samó dve leti (1795 do 1797). Za francoske vlade na Slovenskem (1809—1813) uvela se je slovenščina celó v šole kot obvezen predmet, a po odhodu Francozov je zopet izginila slovenščina iz šole. Po delovanji Kopitarja, Cojza in sosebno Ravnikarja posrečilo se je 1817. l. napraviti v Ljubljani učilišče slovenskega jezika v desetaj šoli (drugem letu bogoslovja), kamor so smeli hoditi poslušat razven bogoslovcev tudi vnANJI ljudje, vzlasti dijaki, predavanja slovenščine. Predaval pa je slovenščino prof. Fr. Metelko, slavni slovničar slovenski, do 1848. l.

Tega leta se je uvela slovenščina tudi v gimnazijo, kjer jo je poučeval še nadalje Metelko do 1857. leta dopolnivi štiridesetletnico svojega učiteljevanja iz slovenščine.

Vodnik, Kopitar in Ravnikar so tista trojica, ki je vzdignila slovenščino iz stoletnega spanja, otresla jo ptujega, nepravega duhá, očistila in izlikala, da je pokazala zopet svoje zalo lice ter se jej ni treba sramovati drugih, ponósnejših sestrice slovanskih.

Pozdravlja Te

Tvoj P. B.

— x —

Prirodopisno-natoroznansko polje.

Túr ali zober.

Imenom túr značimo navadno dve različni živali, kateri pa je treba dobro ločiti drugo od druge. Túra (Aurochs, Bos primigenius), ki je imel zeló dolge in gladke roge ter je bil našemu domačemu volu jako podoben, zatrli so vže davno popolnoma. To ime, ki znači zárodniáka našega domačega goveda, prideli so kasneje po krivem zobru (Wisent, Bos bison), ki se še dandanes najde v bialoviškem gozdu v Litvi na Ruskem, kder jih skrbno čuvajo, da popolnem ne zamró. Zober je nekaj živel po vsej Nemčiji. Rimljanom je bil znan pod imenom Bónasus, a v srednjem veku so ga imenovali Bison in še le kasneje, ko túra več ni bilo, jeli so ga po krivem imenovati: túr. Zober se šteje med največje evropske sesalce ter je zeló močnega in krepkega trupla. Glava mu je debela in nosi vzvita, precej kratka, svitlo-črna, spodaj počrez nagrbana roga. Od visokih grbastih pleč se mu hrbet spušča nizdoli proti repu in zadnji konec njegovega trupla je videti mnogo slabejši in šibkejši od prednjega. Kratek pa debel vrat brez podvratnika nosi strahovito grivasto glavo z velikimi očmi, ki imajo nekaj divjega in grožečega v sebi. Čelo ima tako široko, da je poljski kralj Žiga med roga posadil tri može, kakor nam pripoveduje Herberstain.

Zobri pasó travo, obgrizujejo brstje in listje ter glojejo tudi skorjo z dreves, jelšova jim mora posebno dobro tekniti, ker so jelše včasih vse oguljene; za jelovino ne marajo. Po zimi jim pokladajo tudi senó, ali si ga pa zobri sami zemó iz stoga.

Razdražen zober je strašanska žival. V jezi suče zarudele, grdoglede oči, pobesi glavo, pomoli višnjav jezik iz gobca, z nogami grebe in tepta, viha rep in končno se zakadi v stvar ali človeka, ki ga je razdražil, s tako silovitostjo, da je gróza.

Volkovi in medvedi se ne poloté radi zobra, ker vedó, da bi je na roge zasadil; v globokem snegu pa vender napade tolpa volkov tudi starega zobra in ga, kakor pripovedujejo, tudi obvlada.

Zobrovo meso je prav okusno in tečno, posebno od krav in telet. Koža se ustroji; iz rogov izdelujejo kupe ali čaše in različne druge stvari. Zobri se ne dadó krotiti. Mladi so še precej prijazni ali pozneje so zeló hudobni in togotni. Z domačim govedom živi v velikem sovraštvu ter ga ne more videti.